

Лаза К. Лазаревић

ПОБРАТИМИ

(извођач конзерваторских и реконструктивних приповедачких радова: Буле Журић)

*Чега ту има „деструктивно“?
Скерлић*

I

Једнога летњег јутра одације у министарству Н., као и обично, око седам сати попрскаше све канцеларије водом, почистише их, оставише широм отворене прозоре и врата и знајући да господа још задуго неће доћи, седоше крај зида у хладовину и почеше се отимати око једног великог парчета ћулбастије, које један њихов друг метну међ' њих на већ зараније прострто лишће од купуса.

Ћулбастија је императивно мирисала, јутро са лаког ветрића беше још свеже, њихов апетит беше непрекоран, а њихово срце весело. Они једоше и смејаше се. Пандурске шале никад не промашују!

Тада се чуше од стране уласка лаки корааци. Један од њих извири, па скочи као опарен. Сви скочише, поскидаше капе, стадоше у ред, давши своме лицу онај чудни израз понизности, блакости, преданости, што се само виђа на добрим пандурима и калуђерицама.

Господин Јанко, секретар министарства, уђе у кућу и пође у своју собу. Готово између самих његових ногу провуче се један пандур, улете напред у собу, обриса својом махрамом још једном прашину са стола и хтеде затворити прозоре, али му г. Јанко рече да их не притвара. Он на прстима изиђе напоље и нечујно притвори врата.

– Поранио као вештац? – рече он својим друговима, па заклопи руком уста.
– Још четврт до осам, а он већ дошао!

Г. Јанко је из два разлога дошао тако рано у канцеларију. Прво: беше сувише рано устао, а друго: ваљало је до подне и написати и дати на препис и потпис, итд., један велики распис за цео двадесет и један округ.

Пошто још ни практиканти не беху дошли, то г. Јанко скиде капут, докопа перо и даде се у писање расписа.

Писари и практиканти који мало после почеше долазити и који су морали проћи кроз његову собу да би дошли у своју, промицаше наокришке поред њега. Али он није никог ни видео, већ јурио да сврши распис, и већ у 9 сати он зовну једног практиканта и даде му га да га са својим друговима препише.

Тада г. Јанко потражи од пандура кафу. Заврати се у столици, истеже се и као мало придрема.

Пандур му с кафом унесе и једно писмо. Та је ли могућно? Јоцина рука!

Он прислони писмо уз дивит окренувши адресу себи. Из оближње собе чуло је се како шкрипе пера у рукама практиканата и монотони глас онога практиканта који је диктовао распис. С отвореног прозора је пиркао лак ветрић, те хладио Јанка с леђа. С улице је допирао нејасан жагор, далеко негде чуло се како шкрипе рабаџијска кола.

Јанко беше ту ноћ рђаво спавао, тога јутра рано устао; свршивши велики и незгодан распис, беше скинуо са себе неки терет. Пред њим стајаше толико мило писмо, и он га не отвараше, него чуваше као неку пасластицу да заслади све оно што у њему пробуди Јоцино писмо.

Он се заврати на столици и оде нешто далеко сањати...

Пре двадесет, — да, боже мој, како то пролази! — двадесет и више година свршио је он у своме месту рођења четири разреда гимназије. Тада мати која је само њега имала продаде чак кућицу коју су имали и дође с њим у Београд да буде уз њега у његову даљем школовању. Научена да седи у својој кући, она је формално боловала за кућом, и на месец дана по доласку у Београд намери се на једну кућицу и купи је. Кућа ова била је у улици „Два бела голуба”. Таких кућа још ће се и данас наћи на периферији наше престонице. При земљи, ниска, с три собе и једним предсобљем, с кујном у авлији и шупом за дрва. А остраг се пустила дуга, запарложена башта, пуна метловине, кукуте, лоза које су полегале по земљи, отрцаних бресака и веселих, живота пуних ораха. Ту је било све тихо као и у њиховој паланци. По која рабаџијска кола што прошкрипе, по која комшиница што звонким гласом и крепким изразима изгрди своју комшиницу — све као у њиховој паланци, и да се деца у подне, кад се пуне из школе, не бију каменицама, не би човек ни по чему знао да је у престоници.

С почетка им се било тешко навићи, сами самцити, у великој вароши, новоме животу. Јанко је још нашао растројства: у оном специфичном мирису који се осећа у школи после два месеца распуста; у непознатом друштву које му је страшно импоновало, јер београдски ђаци зачудо умеју да се хвале и размећу пред паланчанима; у новим школским књигама које такође специфично миришу и

враћају фантазију младога човека чак у први разред основне школе где је све: и књига, и штица, и табла, и лењир, и прут учитељев, и све, чудесно и сасвим неразумљиво, притискивало први пут али насвагда ухапшену душу младога створа. Да, и нова па велика варош, и нове игре с друговима, и, нарочито, школски задаци, нису дали Јанку враћати се мислима у своју паланку и туговати за њом. Најзад, и поглавито: мајка беше ту, с њиме! Шта ће, дакле, више?

Али она! Она беше сама самцита. Никога није познавала осим ћир-Стеве који је радио с њеним покојним мужем и који јој се и сад погдешто нађе и буде јој на руци за ово-оно. Овако сама, она се јаш више приљуби своме сину, поче управо друговати с њиме, и кад он једно слеподне доведе свога друга Јоцу кући, Јоца одмах поста друг и мајци Јанковој.

И више се Јанко и Јоца не растављаше. Њихову друговању с ђачким појмовима давала је Јанкова мајка и некакав породични карактер. И они идоше руку под руку из године у годину, рачунајући се увек као најбољи ђаци, већ познати целом свету као нераздвојни. Судбина им беше тако наклона, да их по свршеној Великој школи обојицу посла држава на страну. Јоца поста лекар, а Јанко оста и даље правник. Пролетеше године, те се они чисто зачудише кад се опет по „свршеним наукама” обретоше у Београду. Неко време обојица се настанише у Београду и наставише свој пређашњи живот. Тада и Јанкова мати, спокојна и мирна што га је видела „изведена на пут”, затвори очи и оде сама на пут. Јоца убрзо затим доби место физикуса, а Јанко судског секретара, обојица у две разне вароши у унутрашњости. То је био први растанак у њихову животу, и то растанак на неизвесно време.

С почетка су се дописивали сваке недеље и сасвим уредно, после наравно све ређе и ређе, док пет-шест година по растанку цела кореспонденција не спаде на телеграфске честитке о слави. Нису се они заборавили, него — такав је живот. „Их! Ја још не писах Јоци!” говорио би Јанко. „Баш брука! Али, ето, како ћу? Хтео бих, а и имао бих много којешта да му пишем, а ето, кад ћу? А онако удве-три речи — нашто му то? Али сутра ћу баш зацело! Ето, сутра је недеља, па ћу још отићи у канцеларију и затворити се сам. А, зацело!”

И Јоца је исто тако, ама у длаку, мислио; те тако су обојица чекали на сутра које је од данашњег дана растављено читавим годинама.

Друге године службовања у унутрашњости Јанко се и ожени. Просто и обично, као што се сав свет жени. Једнога дана кад се с пива враћао кући узме га под руку Драгомир казначеј. Начини најпре увод, теоријски осветли значај кућевног живота, гесте женидбе, и одмах му предложи Цану, ћерку окружног начелника. Њему, Јанку, „као интелигентном човеку”, казначеј одмах саопшти и питање о миразу, и најзад позва га да сутра дође код њега на чашу вина, а „тамо ће бити и

она”. Јанко још ту ноћ промисли зрело о овим „братским и пријатељским” речима, оде сутра „на чашу вина” и, да му се не би пребацила спекулација, брзо се заљуби и – још брже се ожени!

Ни на свадбу му Јоца није могао доћи, јер је у то доба имао у округу неку заразу на стоци, па га никуд не пушташе.

После женидбе све је текло лепо и мирно, као што то обично бива. Јанку се за четири године родише три детета. Једно умре, а два су, хвала богу, жива. Тада, на четири године после женидбе, паде она „тиранска, пустахијска, издајничка” влада, дођоше „наши, народни људи”, и Јанков таст оде једног дана у Београд, носећи у џепу честитку влади, потписану од многобројног народа. Кад је свршио овај патриотски посао, он показа министру празно место у џепу где је била честитка, и министар ћушну тамо указ за Јанка.

Јанко дође у Београд за секретара у министарство.

Сад је управо месец дана како је се преселио и наместио, и сад добива Јоцино писмо.

Пропутовавши у мислима свој унеколико горе испрличани живот с Јоцом, он сад, подмлађен успоменама, узе Јоцино писмо и нестрпљиво га отвори.

Јоца му је поново честитао премештај и унапређење (први пут је то чинио телеграфом) и јавио само да долази у Београд на неколико дана, и да ће се тада обојица сити напричати и наразговарати „о свему“.

II

Ове две последње речи из Јоциног писма беху ветар у једра лађе Јанкових сећања која заплочи ка сунчаној обали њихових веселих школских дана.

Ех, када би сваки човек од те младалачке радости могао да сачува макар њен десети део за оне касније дане!

Обојица већ увелико беху матуранти, али сваки заједнички трен беше обасјан јарким зрацима чисте радости. Куд год да се завири, нађе се светлост; где год да се крене, чује се смех.

— Ваша младост се васцелом свету осмехује! — знала је да му рекне мајка када би јој за обедом причао о некој њиховој веселој згоди из школе или из чаршије, а онда би својом руком поклопила његову и готово му шапнула:

— Ваша је срећа, мој синко, двострука!

И заиста, обојица су осећали ову своју удружену снагу. Све су радили заједно и све им је успевало. Све је било лако, брзо и близу. И ко зна колико би још обојица мислили да ће цео живот бити само весела игра да једног слепоподвнева нису решили да се још једном опробају у шаху.

Ова разбигра беша ушла у моду попут каквог новог модела женскога шешира. Са собом су је донели ђаци који су школе учили на страни. Прво су ћутке играли међу собом, да би им се ускоро прво прикљичила остала омладина, а потом и они старији, који су бистрење штампе заменили за студирање положаја црних и белих фигура на шаховској табли.

И Јанко и Јоца брзо научише који су то пешаци, који су топови, ловци и коњи, како изгледају краљица и краљ, а онда и начин на који се сви они смеју кретати по шаховским пољима. Прво су гледали како играју други, а онда су први пут сели један наспрам другог.

Тада се све завршило у радости и смеху, али овога пута игра се претвори у рат, а њих двојица у противнике.

Јанку је и данас било мучно да се присети тога дана и никада неће успети да схвати у ком је то часу раскинута пређа којом је до тад био везан за свога другара. Да ли им је смеха понестало још док су прилазили столу где су их чекале војске и бојно поље, или је све оно лепо међу њима ишчезло након што је битка почела?

Када ли се то безазлена игра претворила у одсудни бој?

И да ли су у исти трен постали такмаци, и ако нису, ко је први од њих двојице срећу заменио бригом, а осмех ћутњом?

Јанко је само упамтио како су њих двојица бивали све удаљењнији један од другог како је на табли остајало све мање и мање фигура. У једноме тренутку једва да је могао да назре Јоцу, да би одмах потом на лицу свога друга јасно видео оно чему ни до данашњег дана није знао правога имена.

Тада је и навалио из све снаге, јели су један другоме фигуре као да се прождиру, па он у том жару рукавом кошуље чак обори једну фигуру.

Беше то Јоцин црни краљ, кога он одмах и врати на место, на шта му он рече како то није оно место на коме је раније стајао.

– Него, где? – упитао га је Јанко гласом од чије му се строгости и сада жежила кожа.

Јоца постави свога краља тамо где, Јанко је могао да се закуне у свој живот, овај никада није био , и, мало-помало, дође до свађе за коју ни један ни други нису мислили да су способни.

Међу њих падоше претешке речи.

— Смутљивко! – беше последње што му је Јоца рекао пре него гурнуше један другога и оборише столице под собом.

Као када се у летње послеподне спрема какав кијамет – све се наједном смрачи, али уместо да севне муња, пукне гром и проспе се киша, попадале преостале фигуре, преврну се табла и под широм отвореним прозором остаде празан астал пун ћутљивих жртава као на правој бојној пољу.

Јанко ни данас не зна куда је одатле кренуо, ни куда је ишао, али је и даље у обрвама осећао дамаре своје тадашње љутње, а у устима опори укус тешких речи.

Као грудва снега, у њему је тога дана нарастала мисао како ће надаље у своме животу увек бити сам. И није престајао да хода, уверен како га једино тако, макар за неко време, неће сусетићи и обузети страх.

Кад дође увече кући, зловољан и уморан, мајка одмах виде да му нису све козе код куће. Али познавајући му добро нарав, не хтеде га засад ништа питати.

Њих двоје вечераше. Он је покушавао погдешто да поведе какав разговор, али мајка, видећи да му не иде од срца, није сама нимало наваљивала на њега.

И после вечере она узе одмах плетиво, а он књигу, и седоше ћутећи око лампе.

Плетући и чинећи се да га не посматра, она виде да он само гледа у књигу, али не преврће листове, да се погдешто загледа у чашу или лампу, да се почешће тргне и да већ запаљену цигару поново пали.

„Знам”, мишљаше она, „како је најзгодније!”

И већ ако десет сати она скиде наочари, отури плетиво и рече да је уморна и сањива:

— Како би било да легнемо?

Јанко одмах пристаде.

Легоше. Мајка угаси свећу.

Мајка мирно лешкаше. Јанко се у својој постељи преврташе.

Изби једанаест сати.

Њој се учини да је сад време. Накашља се најпре мало, па се онда окрете њему:

— Ти ли си нешто љут, или ти се десила нека штета, или онако нешто? ...
А?...

Јесте, она је погодила време! Он одмах одговори:

— Јесте, љут сам! Бесан сам! Заклао бих га!

— Кога?

— Онога пса!

И она је већ знала да је то Јоца. Она је познала то на срџби Јанковој, јер он је само навијао свој језик на срџбу и љутњу, али из грла је излазило признање кривице, грижа савести ...

— Па шта? Шта је он то учинио? Шта сте то урадили? Ви! Два најбоља пријатеља! ...

Јанко седе у кревету и поче да прича. С почетка с одсудношћу и са срџбом, после некако хладније и збуњеније. Крај је требао да буде силан и убедљив, да говори за њега, само за њега, али се он сам чудило како он нешто благо говори о оној ужасној сцени, учини му се да је заборавио како је све то текло, па се упињаше да декламацијом допуни оскудицу факата. Али глас му је некако шаботао. Он већ дође крају, понови страшне Јоцине речи, али виде да га код мајке није довољно оптужио. Он заврши:

— А ја! Ја онда гурнем шах, кажем му бѐê...

Он се загуши. Мати ћути. Прође један минут.

— И каву сам му, чини ми се, просуо у крило! Он нагло леже поново. Намакну јорган на главу и поче јецати.

Сад настаде ћутање. На маму је био ред. Она је чекала време.

После једно десет минута Јанко се искашља, уста и спрам месечине која продираше у собу прође босоног до стола, наточи и попи чашу воде и опет леже.

— Да, да! — поче мајка – други свет! За моје младости друкчије су се људи пазили – кад су се већ пазили. Вас два, што 'но реч, јели хлеб и со, ту неки дан и побратили се – као бајаги, знате ви шта је побратимство! — и сад, ето ти и сам не

знаш око шта сте се завадили ... Тек да се душмани радују! ... Мој синко! Не чувају се тако пријатељи! ... Ти си свему крив! Ти, јест... Ти, ако си га баш и волео, ниси га поштовао како треба, јер да јеси, не би до тога ни могло доћи. Ти си млађи; млађи, јест! Он је рођен у јануару, а ти у новембру, и после: он сваког месеца ма из једног предмета има бољу белешку од тебе. Ти си млађи, ти си требао ћутати, баш да ти је и што погрдно казао. Али ти као зоља! Та знам, ни иначе ти ни на шта не пазиш. Ето јуче, кад сте пошли на купање, а ти се гураш с њим на вратима и из своје рођене куће први излазиш! И пре једанпут, кад сте се оно возали на каруцама, а ти јуриш први у кола, па још сео с десне стране. А Јоца је човек који на све то пази ... он је старији и бољи од тебе. Он ће себи већ наћи друга; а ти? Теби и не треба, ти и не заслужујеш, ти као и да не мариш за то!

Охо! Крупне речи! Ретко је она кад тако крупно гаворила, али то је био поуздан знак да је крај разговору.

„И све је тако!” мишљаше Јанко, а само га срце заболело. Ту, ту, као да је нешто одваљено... нешто раздрто. И на то лопи и куља сласт живота!

Он обема рукама притиште то место. А кад се горе поче одливати, кад му сузе поново ударише, доле на срцу доиста као да попусти.

Он сад само мишљаше како и на који начин да се то све поправи. И то што пре, што пре!

Кад би могао сад одмах да се дигне, сад одмах да иде да га тражи! О, не би се ничега устручавао, не би сматрао за понижење извињавати се, молити га за опроштење! И, ако Јоца спава, он би тако радо легао доле на патос, крај њега, па кад се пробуди, нека га види — покајника — нека му опрости! Једном предавши се овоме осећању, а већ од природе нервозан и склон екстазама, он је се све више управо заглибљивао у сентиментално тесто умешено од љубави, преданости, благодарности, пријатељства и ко ће све набројати чиме обилује младићка чиста душа којој искуство није још ни ровашило, а камоли у мливо сатрло ниједно од оних заносних слаткиша живота.

Он је тихо плакао, и то му је јако пријало.

Већ ће бити и по ноћи, кад мајка, искашљавши се, устаде, дође до прозора, свуче на страну завесу и погледа у небо.

Гласом који је показивао да она заборавља цео пређашњи разговор, рече:

— Ала је то дивно вече! Не види се небо од звезда!

Он се исправи у кревету и погледа на прозор, али беше далеко од њега и не могадијаше неба видети.

— Да отворим један прозор? – рече она. — Је ли теби врућина?

Јанко скочи:

— Ужасно! Ја бих ишао мало да се прошетам!

— Изиђи, богами. Ја ћу да отворим прозор, па да скувам себи каву. Ни мени се не спава од ове врућине.

Јанко скочи. Дркћући и хитајући као да кућа гори, навуче се и изиђе на улицу.

Мајка се лако навуче, отвори оба прозора, спусти само завесе и отворивши врата од себе, уђе у предсобље, те ту на столу поче кувати каву коју је она увек у приправности држала да њоме разбија досаду кад је сан изда.

Али сада она насу у већу „машину” воде, као да има кака друштва.

Кад Јанко изиђе из куће, погледа у небо које се блистало целом својом бесконачношћу. Блистало се блеском који не заноси као људски сјај око, већ као миришљава, животворна водица натапа душу самртникову. Јанку као да се душа купа чак горе пад Кумовом сламом, он као да се нађе међ добрим пријатељима: Здравом, небо! Здравом, васељено! Здравом и ти тамо, ти билијунитна у бесконачности звездо коју и не видим, здраво, ти велика, ти љубичаста, ти сјајна, ти Јоцина звездо!

Кад спусти главу, он угледа Јоцу пред собом на неколико корака.

Шта сад? Место свега дасадашњег Јанко сад као да осети неки чудан, неразумљив страх.

Он ипак, куражећи се, приђе Јоци и као обично пружи му руку:

— Сервус!

И Јоца као обично прими руку и као обично одговори:

— Добро вече!

И онај грдни камен паде са срца и откотрља се у мрак. Откотрља се „насагда”, како се обојици учини. Јер оба видеше и сазнадоше куда су ноћас пошли и увидеше да су тамо стигли и стали на тврду земљу.

Тако им је било као да су дошли у неки давно жељени крај, и они га задовољно почеше разматрати.

Ћуташе један тренутак. Ћуташе за толико колико је требало да један другом падну у наручја, да се изљубе и исплачу.

Али они то не учинише по својој дрвенкастој природи.

После подужег ћутања рећи ће Јанко грцајући:

— Да дивног вечера, по богу брате!

Јоца оде пагледом по небу и дуго не спусти главе:

— Хајдемо гдегод на пијацу, на отворено место; отуда се боље, даље види.

И, што давно нису, они се узеше под руку и пођоше у такту к Великој пијаци.

Дуго су лутали којекуда — ваљда цео сат. Говорили су о свему, и у свему се слагали. Беше говора о Ромеу, о екватору, о ареским бунарима и Марку кројачу. Нису гдешто ни разумели, јер је сваки друго мислио, а друго слушао или говорио, али они поклањаше један другом необичну пажњу. Напоследку, ни сами не знајући како, нађоше се пред Јанковом кућом.

Јанко дође до отворених прозара. Задиже мало завесу и виде у предсобљу матер где седи крај машине за каву.

— Мама седи у предсобљу, пије каву – рече Јанко; — хајдемо унутра!

И, не чекајући одговора, извади кључ од капије, отвори је и пусти напред Јоцу.

Некако постиђено уђоше обојица и поздравише се са Јанковом мајком. Она се чињаше љута, али и Јоца, а камоли Јанко, видеше у њеним очима скривено задовољство. Она поче грдити:

— То ваше лумповање! ... Та то је да бог сачува! ... Да ми је знати само шта има у тим кафанчинама, кад по сву наћ у њима проведете. Ето, већ по ноћи прошло.

Из велике машине за кафу, која је очигледно пристављена за њих двојицу, она насу две кафе и као љутито тури пред њих:

— Хајде, пијте то, па да спавате! И ти ћеш ту, Јоцо, спавати. Не дам ја да ноћас још тумараш.

Она оде у велику собу да спреми постељу њима двојици, а они осташе да пију кафу.

Како ли је чудно пријала та кафа! Још да зна Јоца да је Јанковој мајци познато све шта је између њих данас било; да зна да је њој, као некој пророчици, познато било и куд ће Јанко ноћас из куће, и да ће тражити Јоцу, и да ће га наћи, и да ће обојица доћи на кафу коју им је она спремила управо кад треба — тада, тада би Јоци још чудније, још мирисније пристајала та кафа. Али то Јанко не могадијаше казати, то је већ мама решила, чинећи се свему невешта, и то је Јанко разумео.

Напоследку их уведе у велику собу у којој је на дуж целог зида дугачком миндерлуку прострла за обојицу.

— Хајде, па одмах да сте спавали! Јер ако чујем само реч! ...

Она се слатко и добрадушно насмеја.

Оба рекоше: „Лаку ноћ!” и пођоше јој руци. Обојицу пољуби она у чело и размекшаним, готово плачним гласом рече:

— Лаку ноћ, децо! Бог вас чувао!

Кад њих двојица сами осташе, почеше се ћутећи скидати. Обојици беше јасно да пре спавања има још нешто да се сврши, али не знађаху како. Најзгодније би било кад би се то могло оставити „за сутра”, „за други пут”, и ваљда се стога обојица и скидоше, и легоше и спремише за спавање.

Разговараше, истина, још по штогод, али тек да се нешто рекне.

Напоследку Јанко пирну у свећу.

После добро пò сата Јанко осети да се Јоца још преврће у кревету.

— Јоцо!

— Чујем!

— Не спаваш?

— Не!

Дакле, што мора бити — мора! Што пре, тим боље!

Јанко мало поћута, па онда настави:

— Ја не знам шта ми је било! Као да сам био пијан!

Јоца се згури у кревету као да се клони кишце. Он знаде шта Јанко хоће да каже, али не знаде шта да одговори. Напоследку рече:

— Да се спава!

— Само то знам – настави Јанко не давши се смести — да нисам хтео вређати те!

Јоца се још јаче згури и умога у покривач: — Ћути, молим те!

— Нисам те хтео вређати, ни дао бог!

— Немој, молим те!

— Али сам те увредио, то видим, и молим те: опрости ми!

Јоца поскочи у кревету и очајним гласом рече:

— Ћути, кумим те живим богом!

Јанко ућута на часак. Мало после он тишим, једва чујним гласом рече:

— И све да је заборављено!

— И бог да убио ко се тога опомене, а камоли ко га помене.

И оба набише покриваче на главу.

Прође опет по сата.

Онда Јанко скочи и смаче покривач, па седе у кревету.

— Јоцо !

— Чујем!

Јанко поче чисто да грца као деца кад се чему радују или чиме хвале:

— Сутра, тј. данас, кад сване, кад већ, ти знаш већ, а ја ћу да узмем од маме два динара, нећу два — три, четири. Казаћу: „Молим те, дај ми данас, треба ми, па квит! После ти не тражим ако ћеш за месец дана. Дај ми три, дај четири!” Па знаш онда шта?

— А?

— Па да идемо у „Старо здање”.

— Још како!

— Па ја само викнем: „Антоније! Дај шах и два шартреза. Чујеш, клипане: зелене шартрезе данеси, немој онај жути бућкуриш! Живио!” А?

— А ја ћу, кад ме Боја Кочић упита: „Кад се ви пре посвађасте, а кад пре памирите? ”, а ја ћу му песницу под нос: „Макни се, бре, док те нисам овим шахом по ћеманету!”

Обојица беху збацили покриваче и као навијени седели на креветима.

— А ја ћу онда да идем парадно, овако!

Јанко скочи с кревета и босоног у кошуљи и гаћама поче парадним кораком корачати по соби и грцајући од веселости поче устима свирати: тру, тру, ру, тру, тру, ру, тру!

И Јоца скочи и поче с њим укорок марширати и свирати.

Оба се завраћаше од смеха, вукоше се по земљи, па опет устајаше и укочено парадно корачаше.

Оба беше у екстази. Јанко као да помахнита. Он се дераше све јаче; напослетку отвори врата и оба, као два срећна лудака, свирајући домаршираше до маминих врата.

— Мамо, ми се играмо војника!

— Хајде, хајде, док вам само ја изиђем. О, срећна ноћи! О, слатка мајко! О, неисцрпна младости!

III

Али младости давно нестале, као што нестале и мајке, и „Старога здања“, келнера Антонија и Баје Кочића и његовога ћаманета, мада је тог послеподнева на железничкој станици свирала музика која учини да њихов поновни сусрет протекне свечано и веселасто.

— Па ти се ништа ниси променио! — Јоца први уграби да изговори оно што људи који се међусобно познају још од ране младости говоре један другом када се сретну након много времена.

— Вала, да знаш, ниси ни ти! — узврати му Јанко, а онда се, не престајући да се држе за руке, тако осмехнути још једном погледаше, па ухватише у загрљај који се у тој вреви и весељу некоме могао учинити и као неспретно рвање.

Док су одлазили са перона, мимоиђоше се са свом силом регрута због којих је тог послеподнева и свирала музика и Јанко у томе не виде тек пуки символ смене старих и нових, већ га ово остављање младалачке граје за својим леђима

наједном утврди у уверењу како су и он и Јоца тако нешто већ једном урадили, када су одиграли ону страшну партију шаха.

О томе не рече ни речи не само Јоци, него ни својој жени, када су се те вечери коначно разишли у своје собе и легли у постељу.

— Боже, како је то лепо – она се осмехнута присећала свега о чему су све троје весело говорили за вечером, а нарочито касније, када их је, након што је децу сместила на спавање, затекла на веранди, како се редом присећају свих згода из далеких ђачких дана. — Ја до сада нисам знала да ми је муж био такав.

— А какав то?

Његова жена само слегну раменима, јер заправо још не беше легла, него је седећи на ивици кревета и даље рашчешљавала своју дугачку црну косу, која јој целога дана стајала у курјуку плетенице. Јанко припали још један цигар дувана и настави да ћутке испушта дим међу ноћне сенке када га она обгрли и положи главу на његова тиха плећа.

— Знаш... — Јанка у први мах изненади његов сопствени глас. — Ми смо се једном јако посвађали.

Осећао је њене трепавице на својој кожи.

— Исте вечери смо се још јаче помирили, али...

— Ти се бојиш да је Јоца још увек на тебе љут?

Поледала га је у очи, наједном забринута попут мајке а он устаде и сада је он седео на ивици кревета, а она је њега гледала у леђа.

— Не разумем... — рече као да хоће да му каже много тога.

— Љут сам ја! — прво прошапута, а онда је погледа преко рамена и понови гласно. — Ја!

Али, све што јој је потом испричао није се много разликовало од онога што је још оне давне вечери испричао својој мајци. Његове речи топиле су мисао коју ни овога пута није успео да изрекне.

— Мој смутљивко! — на крају га је задиркивала жена, и та реч беше последње на шта је Јанко помислио пре него што је пред само свитање најзад утонуо у сан.

Сви наредни дани које проведоше заједно беху ведри и весели.

Јоцу су деца одмах заволела, па је знало доћи и до општег плача када би слепоподне решили да се без њих извезу у варош. На крају су уграбили и времена да оду до гробља и спусте букет свежег цвећа на мајчин гроб, а последњег предвечерја чак заиграше шах!

— Играш ли често? — Јанкова жена упита Јоцу, а он им исприча како тамо, код њега, има неки Рус, који је давно учествовао и на једном великом турниру у Бијарицу.

— А овај твој побратим више воли карте! — она му повери кроз осмех, па их убрзо остави на веранди, око које већ увелико беше полегла још једна блага, пролећна ноћ.

— Ти си, Јанко, баш имао среће, — рече Јоца чим остадоше сами.

— Ваљда јесам.

— Јеси, јеси, — уверавао га је и даље Јоца, а онда наставише да разговарају о различитим стварима до пред зору, када Јанко оде у постељу, а његов побратим остаде на веранди, коју ускоро обасја ниско, млађано сунце чији први зраци падоше на шаховску таблу и преостале фигуре на њој.

Ни на железничкој станици не беше много више света, а и оно људи што се тог слепоподнева затекло на перону беше ћутљиво и покуњено; као да их је све сугустило жал за оним силним и веселим младићима који су већ ево скоро недељу дана по мемљивим касарнама трпели грубе шале обесних каплара и каприце пијаних поднаредника.

— Онда те чекамо кроз две недеље! — рече му Јоца кроз прозор, када се већ био сместио у вагону прве класе. — И обавезно јави којим возом долазиш, да пошаљем по тебе оног мог Руса, ако ја будем морао да одем изван вароши због каквог хитног случаја.

IV

Али, већ сутрадан изби криза владе, министарства и начелштва се добрано затресосе, па се све некако једва смири тек у позну јесен, када Јанко и посла телеграм своје побратиму у коме му јави да ће му наредног петка стићи у госте слепоподневним возом.

Кише беху већ добро смекшале земљу, а мутна јутра и хладне вечери одавно сменише дугачке и топле летње дане, па слепоподневни воз приспе у паланку тек пред први сумрак.

И баш као што се Јоца и плашио, тога јутра је морао да без одлагања оде до удаљеног села из ког се још не беше вратио, па је Јанка на станици заиста чекао онај Рус, који га на таљигама одвезе до велике и нове куће на самоме крају утихнуле забити.

— Хвала вам велико и... — рече му Јанко када сиђе са кола, али Рус само кратко климну главом и потера коње пре него што он доврши оно што му је било на уму.

Ни Јоцина жена не беше много разговорљивија.

Истина, дочекала га је са трагом искреног осмеха на лицу, показала му кућу, распитала се за за здравље Јанкове породице, уз богату и укусну вечеру понудила најбоље тамошње вино.

Али, за све то време, док су чекали да се Јоца најзад врати, она свог мужа помену тек неколико пута, и то увек са неком оштром примедбом на његов рачун.

— А онај мој... — казала би строго и оштро одмахнула руком, док је Јанко све јасније видео у каквом се стању налази његов побратим.

Из писама и летошњих њихових разговора он је знао како се Јоца, добивши службу у маломе месту, убрзо оженио ћерком богатог трговца, али је сада видео како је током година њиховог брака увенуло међусобно поштовање и није се примила љубав; једино што оста беше та велика кућа из које је његов побратим очигледно избијао што је чешће и дуже могао.

На крају схвати како га та жена све време заправо подсећа на шаховску фигуру краљице, па у све бржим мислима он свога побратима прво виде као онога краља из њихове кобне партије, мужа који после пада никако да се врати на своје пређашње место, а потом као ловца, који се све више удаљава од места где се решава исход судбоносне партије.

— Ето, видите о чему вам све време говорим, — рече Јоцина жена када се овај не појави ни до поноћи, па пожелеше једно другоме лаку ноћ и Јанко оде у гостинску собу.

Знао је да неће моћи још дуго да заспи и уместо да настави да мисли на ту строгу жену и њеног одбеглог мужа, он се наједном опет присети оне, сада му је то наједном било сасвим јасно, последње искрене Јоцине и његове вечери.

Пред очима су му се ређали сви они призори које је до у детаље прво препричао мајци, а много година касније и својој жени, али онда на ред дође све оно што се десило након што су се наново срили, и њему кренуше сузе низ лице када се сети оног њиховог парадирања по соби.

— Мамо, ми се играмо војника! — одјекивао је у мраку неугрејане гостинске собе његов весели, тадашњи глас.

Тру, тру, ру, тру, тру, ру, тру!

Све даљи и тиши беше њихов весели кикот, а све јачи његов плач који је готово немо отицао у безмерну и мрклу паланачку ноћ што га напослетку прекри попут великог морскога таласа и повуче га са собом у пределе мирног и дубоког сна.

Таквог га, пред зору, виде Јоца, који прво само одшркину врата гостинске собе, па након кратког оклевања уђе и седе украј постеље на којој је мирно дисао његов негдашњи најбољи а једини друг.

„Побратиме мој“, само једном шапну Јоца, али остаде да седи, док се иза прозора полако рађао још један дан који ће, као и сви други дани, само тако проћи, не оставивши за собом ни најмањи знак да ће се у догледно време променити било шта.